

Petersburgsberttelser

N. Gogol

September 9-10, 2006

Tre berttelser, versatta till svenska av Nils-ke Nilsson, och publicerade i en liten pocket frn 1970. Kappan, Nsan och Nevsky Prospekt, vlbekanta och lsta, men fr ver trettio r sedan.

Kappan r den enklaste och den mest vlbekanta¹, en liten kort historia med 'bathos'. Den lille enkle, frsagde mannen, som erfors en stor gldje i livet - en ny kappa, en gldje vars banalitet snarare frstrker n frljligar, ven om frljligandet r inte lngt borta. Men ven frljligandet spelar p vra sympatier, ja vi som lsare sticks i hjrtat av den lille mannens undran 'varfr froImpar ni mig?'. Det hela kan givetsvis bara sluta p ett stt, och lsaren bvar s smtt. Men frfattaren gr det hela lite mjukare, dds scenen r snabbt avklarad, rakt och affrmsstigt, och den begynnande trgde kan andas ut. Efterspelet med gengngeriet frlnare bde en hmnd och en overklighet som trstar. Temat r enkelt, och speciellt med avslutningen smtt sagolikt. Det r inte svrt att tnka sig att en H.C.Andersen skulle ha kunnat gra en variation p temat. Kanske lite mera utsmyckad, lite mera sockerst, och den skulle passat vl in i den odenseke berttarens 'eventyr'. Gogol har lite strre distans, han lter sin berttare raljera, inte s mycket ver sjlva historien, som bertttandet. Bifigurer beskrivs relativt utfrligt fastn detaljerna i deras skissartade historier, ('tminstone synes det s' r man bengen att braska), knappast har ngon strre relevans fr handlingen. r det frfattarens drift att fabulera som obnhrligt trnger fram trots hans generade frsk att hmna densamma?

Nsan skulle knappast ha skrivits av H.C.Andersen, och knappast av ngon annan n Gogol sjlv. En nsa som pltsligt frsvinner frn en mans ansikte, utan att ens lmna ett spr, och sedan far omkring uppkldd som en hg mbetsman i hst och vagn, detta r alltfr bisarrt. Hela historien r dock skriven 'tongue in cheek' som vore det hela den naturligaste sak i vrlden. Det minner lite om omjliga bilder, dr varje lokal detalj r helt realistisk, men sjlva sammanfattningen, den globala bilden, r helt enkelt en omjlighet. Gogol fr mjlighet att gissla mbetsmannaffngen och dess tomma uppblsthet, men satiren r mild, nrmast m, och kan ej ha lockat annat n till skratt hos de drabbade. Hur kan en man uppvakta en dam utan sin nsa? Detta r det dilemma som huvudpersonen str infr. Formulerat p detta stt blir den undre meningen tydlig, fr att inte sga vertydlig, fr vad nsan egentligen str fr, behvs inte ngon strre fantasi fr att fatta. Men nsan kan vara en klla till stolthet nd. Gogol, som av portrtten att dma, hade begvats med en sttlig nsa, kan andra sidan undermedvetet s ha verfrt sin kastrationsngest (d p dennes tid nnu ej formulerad), utan att sjlv vara medveten drom. Ett verks starkaste aspekter r oftast omedvetna fr frfattaren sjlv, dri ligger konstens mystik. En frfattares ytliga intentioner r trots allt ingenting annat n konsthantverk och konstgjordhet. 'Tillverkat' med andra ord. En frfattare skall drmed undvika att ven kontrollera en historias djupare aspekter, ty annars frblir de bara yta de ocks.

¹ Inte sllan filmad, och kanske det r speciellt drfr den r s vl bevarad i minnet

Den mest ambitiösa historien är utan tvekan den sista - Nevsky Prospekt. Det börjar med ett kserande som leder tankarna till det fljande sekelskiftets flaner i tillvaron, ja man tänker på en Josephs Roths tillslag på 1920-talet. Detta är långt och någon influens är uppenbarligen inte fallet, däremot kan man mycket väl tänka sig att dessa storstadsflaner mycket väl ha kunnat ta intryck av Gogol. berättaren pekar däremot på Dickens och 'Sketches by Boz' dennes frstlingsverk, som i retrospekt ter sig omoget och trevande, men som mycket väl kan ha haft ett direkt inflytande² Men det lilla kserande tar plötsligt avstamp i något betydligt allvarligare, nämligen den unge veke konstnrens trollbindning vid synen av den unga vackra skkan. Konstnren i Petersburg är inte av den eldiga italienska sorten, frskrar berättaren, utan är sprungen ur det nordliga dimmiga finska landskapet. Den unge mannen, som sublimerar sin kttsliga tr i den absoluta idealiseringen av sknheten och oskulden, som han naivt anser vara utslag av den absoluta, obefläckade dygden; frmr inte frlika denna skna oskuld med last och cynism, något som fr vrigt de flesta moderna mnniskor i politiska och etiska sammanhang finner samma svrigheter med, utan flyr undan när han konfronteras med denna ofrsonbara motsgelse. Dock i drmmen bekräftas han, och den underbara och skna stiger dritt frhrligad. Drmmsekvensen är faktiskt mycket skickligt gjord, den engagerade lsaren identifierar sig i initialskedet med den unge mannens omjliga tr och tar det givna fr verklighet och frnimmer bara gradvis att vad som utspelar sig måste vara en drmm. Drmmens essens är, som Freud tydligt klargjorde, att tillfredställa en djup önskan. Begret efter denna önskans tillfredstillelse är så djup att drmmens logiska inkonsekvenser frtrnges av den drmmmande. För drmmar i litteraturen är så skickligt frmedlade som denna, ty den fokuserar inte på det bisarra, den vältrar sig inte i osannlika detaljer, den är flyktig och helt fokuserad på en enda sak - tillfredstillelsens gäckande natur. Den unge mannen vaknar upp, liksom lsaren. Drmm är inte verklighet, men i den finns en drmm uppfyller våra önskningar är den att fredraga framfr verkligheten, ja i en djupare mening utgör den en sannare verklighet, en verklighet som till vilken vi dras som malen till ljuset. Vad som nu fljer är ett klassiskt dilemma. Drmmen och verkligheten som alternativ. Vilket är egentligen vilket? Gogol snuddar hrvidlag vid en djupare existensiell fråga, en fråga som uppenbarligen knappast fresvade honom när han började sin kserande ansats. Kan det ha varit något som drabbade honom under skrivandet gng? Något helt oplanerat, ty själva episoden med den unge mannen 'exploderar' fram ur berättelsen, som om tv partiklar kolliderade och frintade varandra. Den feberaktiga berättelsen, som stundom i sin gestaltning i viss mån pminner om Zweigs något verbalt svulstiga fantasier ett sekel senare, fr sin frlsning i självmordet, också det skickligt iscensatt. Drefter, som landade frfattare och lsare på marken, lägges en pendang till det hela. Det alternativa trajektorien³. Här är det den uppblsta officeren, den unge mannens tillflliga vn och beskyddare, som frfljer den dumma blondinen. Inte fr att ska den sanna och dlla krleken, utan fr att få sig ett litet nyp. Medan den frra episoden grnsar till patoset, och närmast sprnger den kserade historiens trnga ramar, sluter den avslutande burleskeriet sprickorna, och alla kan terigen andas ut. Det hela var inte på allvar, endast ett liten oskyldigt skmt.

² Trots att jag sedan fyrtio år har knt till dessa har jag nnu inte tagit del av dem. Detta är inte så underligt, medan de flesta av Dickens verk är ltt tillgngliga, kan jag inte pminna mig ha sett sketcherna publicerade i samma moderna upplagor som de klassiska verken.

³ 'Explosionen' ovan fr sin bokstavliga gestaltning i de tv motsatt riktade 'frfljelserna' som framgr nedan

Hur skicklig är Gogol? Som antytts ovan har hans berättelser, speciellt den senare, ganska unika kvaliteter, dock så utvisar de inte destomindre vissa tekniska svagheter. Den tekniskt fulländade berättelsen innehåller inte ett ondigt ord. Chechov hrvidlag är ofta ansedd som mästaren, tminstone den ryske mästaren. Men en tekniskt fulländad berättelse är inte samma sak som den konstnärligt fulländade. En historia berättad är mera än sin intrig och sitt budskap, det är även ett stycke liv, och med livet kommer skrpet. Vissa av Gogols obsessioner skymtar fram, både i 'Nsan' och 'Nevsky prospekt'. Polisonger tycks vara en av dessa. Helt omotiverat lter han i bgge historierna lngre haranger om just 'polisonger' framtrda, ofta repetitiva inom samma berättelser. Deras form, deras frg, deras myndighet beskrives noggrant. Visst kan man stras av det, men lika grna ignorera det. Vidare så bygger all litteratur på konventioner. Inte bara orden och vokabulren utgr konventioner, men även stten att beskriva, knepen att associera. Ord och vokabulr brukar trots allt vara ganska stabila tminstone under kortare historiska skeden, som den moderna klassiska kulturens; dock kan beskrivandets konventioner, liksom intrigens, utvecklas snabbare. Detta kan ses som en svaghet, och i de medelmttiga verken är denna svaghet så dominerande att den blir till en belastning, vilket gr att den i sin tidsepok anpassade litteraturen blir så bunden till denna att den i ett senare skede framstr som helt onjutbar. Klassikern dremot, har vi ftt lra oss sedan barnsben, gr utver sin tid via sin frsr och originalitet som inte frbleknar utan terskapas av varje ny generation. Dock Gogols historier är ver halvannat sekel gamla, och drmed kan de även lsas inte bara som litteratur utan även betraktas som genremningar. Mlningar som upplter fnster mot det frngna. även hrvidlag har vi en hel del att hmta, även om dessa berättelser är skrivna som sagor, och i sagans effektivitet ligger dess avsaknad av dagliga detaljer som i sin stramhet mjliggr dess universalitet. Dock skymtar trots allt den gamla tiden fram. Sldar på snckta gator. Tiggande gummor, vars gon skymtar fram i hucklenas springor. verklassens verddiga prakt i salar som belyses av kulrta stearinljus och betjnas av livrekldda betjnter. Ja hr finns både affrsskyltar och skyltfnster, promenerande guvernanter, utlndska studenter, stolta fnrikar som lter sina vrjor skrapa trottoarerna, och unga kvinnor som frfr, inte med sina barmars yppighet, utan sina midjors timglasliga insnrningar. Allt verkar på samma stt så betryggande vlbekant, dock pikant annorlunda, som belyses det av ett speciellt ljus, eller betraktas frn en besynnerlig vinkel. Och just denna blandning av det vlbekanta och pikanta gr det mjligt fr oss att knna en retroaktiv nostalgi som utgr all genremnings ultimata charm.